

Біологічні дослідження. – 2013: матеріали IV наук.-практич. всеукр. конф., 16-18 квітня 2013 р. – Житомир, 2013.

УДК 582. 929.4:581.5 (477.42)

М.І. Голяк

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м.Житомир, 10008, Україна

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІЄГОЛОВНИКА МОЛДАВСЬКОГО

Змієголовник молдавський (*Dracosephalum moldavica* L.) – однорічна рослина родини Губоцвіті (*Lamiaceae*). Батьківщина змієголовника молдавського – Південний Сибір і Китай, де він росте у дикому стані. Трапляється в Монголії, країнах Європи, Середньої Азії. У Східній Європі, Західному і Східному Сибіру. На Далекому Сході і в Середній Азії росте як бур'ян. Культивують в Україні, Молдові, у Східному Сибіру і на Алтаї (Російська Федерація) як медонос, ефіроолійну культуру [1].

Ефірну олію змієголовника використовують у парфумерно-косметичній промисловості, медицині. Основне застосування – у харчовій промисловості для ароматизації харчових продуктів.

Фітомасу змієголовника молдавського застосовують як протизапальний і заспокійливий засіб, при застуді, головному болю, невралгії, ревматизмі та болях у суглобах, як компреси з розпареної трави на забиті місця. В тибетській медицині надземну частину рослини рекомендують при гепатиті, гастриті, нефриті, при стоматиті як полоскання, як в'яжучий засіб. Вживають у разі тахікардії, гіпертонічної хвороби, нервових розладів, безсоння, головного болю, для підвищення імунітету. Змієголовник посилює апетит та поліпшує процеси травлення, допомагає усувати біль у животі, блювання [2].

Змієголовник молдавський – цінний медонос, медопродуктивність 300-500 кг/га [1].

З метою розширення видового складу лікарських та пряно-ароматичних рослин нами упродовж 2010–2012 років було вивчено морфологічні особливості інтродуцента змієголовника молдавського. в умовах ботанічного саду ЖНАЕУ. У дослідженнях використовували дві форми змієголовника – синьоквіткову і білоквіткову.

Дослідження показали, що насіння змієголовника починає проростати при умові наявності вологи в ґрунті і температури не нижче +15 °С. В лабораторних умовах спостерігається проростання насіння уже на 3–7 добу, в польових – на 6–21 добу.

Встановлено, що у синьоквіткової форми сім'ядолі з нижнього боку мають антоціанове забарвлення, у білоквіткової форми – світло-зелене. Довжина сім'долей у синьоквіткової форми у середньому становила 6 мм, ширина – 6,5 мм, у білоквіткової форми – 7,5 та 6,5 мм.

Біологічні дослідження. – 2013: матеріали IV наук.-практич. всеукр. конф., 16-18 квітня 2013 р. – Житомир, 2013.

Через 5–7 днів від моменту появи сім'ядолей на поверхні ґрунту формувались перші справжні листки. В цей період довжина епикотіля складає 5–7 мм, гіпокотіля в 11–15 мм, довжина корінця – 10–13 мм.

При формуванні 5–6 пари справжніх листків спостерігається обпадання сім'ядолей і початок формування бічних пагонів. Утворення бічних гілок першого порядку є досить довготривалим – від 25 до 35 днів.

Під час вегетативного росту спостерігається ріст стебла, пагонів першого та другого порядку. Максимальний розвиток рослин змієголовника спостерігається у генеративний період під час бутонізації та цвітіння.

На стеблі гілки першого порядку розміщуються супротивно. Залежно від площі живлення рослин і умов зростання на стеблі знаходиться 8–18 гілок першого порядку. Гілки першого порядку направлені косо догори, другого порядку – відходять під прямим кутом (рис. 1).

Рис. 1. Вегетативний ріст змієголовника молдавського

Спостереження показали, що стебло змієголовника молдавського прямостояче, чотиригранне, порожнисте 35–80 см у довжину з антоціановим забарвленням (ф. синьоквіткова) або зелене (ф. білоквіткова). Діаметр стебла в нижній частині складає 6–15 мм, у верхній – 1–2 мм.

Встановлено, що у фазу цвітіння змієголовник молдавський (ф. синьоквіткова, ф. білоквіткова) має головний корінь завдовжки 20–30 і бічні корені – 10–15.

Листки синьоквіткової та білоквіткової форм опушені, зелені, антоціанове забарвлення відсутнє. Форма і розміри листків обох форм *D. moldavica* залежать від місця розташування на рослині. Стеблові листки змієголовника молдавського знаходяться на коротких черешках, супротивні, без прилистників, довгасто-ланцетні або довгасто-яйцеподібні з клиновидною основою, по краях тупозубчасті. Розмір листових пластинок: від 17 x 3 до 22 x 6 мм (верхніх) і від 35 x 12 до 62–30 мм (нижніх). Приквіткові листки *D. moldavica* ланцетні або продовгуватоклиновидні, краї зубчасто-пилчасті, верхні листки ланцетні, пилчасті, при основі мають остисті зубці. Квітки змієголовника молдавського – двостатеві, неправильні, знаходяться на коротких квітконіжках, по 4–6 у несправжніх кільцях, що утворюють колосовидне суцвіття. Віночок п'ятипелюстковий яскраво-блакитний або білий, зовні опушений, 20–25 мм завдовжки, довший за чашечку більш ніж удвічі, з вузькою при основі, а в зіві розширеною трубкою і двоугубим відгином. Тичинок чотири, з них дві з

Біологічні дослідження. – 2013: матеріали IV наук.-практич. всеукр. конф., 16-18 квітня 2013 р. – Житомир, 2013.

довгими тичинковими нитками. Маточка утворена двома плодолистиками, має стовпчик з дволопатевою приймочкою. Чашечка у синьоквіткової форми має антоціанове забарвлення, коротковолосиста, двогуба, 10-14 мм завдовжки. Верхня губа чашечки трилопатева, з яйцеподібними гострими зубцями, нижня двороздільна (рис. 2).

Рис. 2. Квітки змієголовника молдавського

Цвітіння рослин починається з головного пагона з найнижчої квітки. Коли зацвітає верхня квітка китицеподібного суцвіття, нижня відмирає. Спостереження показали, що період цвітіння змієголовника триває від 32 до 44 діб. Плід змієголовника – ценобій, який розпадається на 4 частини – горішки. Він розвивається з ценокарпного двочленного гінецея. Зріла насінина змієголовника являє собою темно-бурий довгастих, обернено яйцевидний, тригранний ерем, з одного боку загострений, з характерним білим рисунком. Середні розміри насіння *D. moldavica* L.: довжина – 2,6; ширина – 1,3; товщина – 0,7 мм. Насіння *D. moldavica* L. cv. *Perlynka* характеризується наступними показниками: довжина – 2,6; ширина – 1,4; товщина – 0,9 мм

Отже, рослини *D. moldavica* L. в умовах Житомирського Полісся проходять повний життєвий цикл розвитку, формують вегетативні, генеративні органи, повноцінне насіння, що свідчить про їх успішну інтродукцію. Відмінність між синьоквітковою та білоквітковою формою змієголовника полягає у наявності антоціанового забавлення стебел, чашечки, у відмінності кольору віночка, форми і забарвлення сім'ядолей.

Література

1. Остапко В.М. Интродукция раритетных видов флоры юго-востока Украины / Остапко В.М., Зубцова Т.В. – Севастополь: «Вебер», 2006. – 296 с.
2. Эфиромасличные и лекарственные растения, интродуцированные в Херсонской обл.(эколого-биологические особенности и хозяйственно ценные признаки) / Работягов В.Д., Свиденко Л.В., Деревянко В.Н., Бойко М.Ф. – Херсон: Айлант, 2003, - 238с.